

גדול המצווה ועושה

האם מחויבות היא דבר נעלה?

החברה שלנו, כחברה דמוקרטית, מושתתת על ערכי הבחירה והרצון החופשי. אנו נוטים לכבד ולהעריך מעשים שנעשים מתוך בחירה ורצון חופשי, בעוד שמעשה שנעשה מתוך מחויבות או חובה אחרת נתפס כבעל ערך פחות. אמרתו של רבי חנינא שניצבת במרכז המערך - "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה" (בבא קמא לח, ע"א) - מציגה עמדה הפוכה מזו המקובלת. במערך נדון במושגים השונים דרך עיסוק במחויבויות שלנו בחיי היום-יום. נכיר את המטען החיובי שיש במחויבות ונעסוק במחויבויות הנדרשות מהתלמידים בשלב זה של חייהם.

מטרות הפעילות

- התלמידים ידונו בערכה של המחויבות לעומת ערכה של ההתנדבות.
- התלמידים יכירו את האמרה "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה".
- התלמידים יגדירו את המחויבויות שהם דורשים מעצמם.

מבנה הפעילות

- א. למה מי פראייר?
- ב. גדול המצווה ועושה?
- ג. סיכום

ציוד ועזרים

- ✓ דף עבודה: גדול מצווה ועושה (חוברת לתלמיד)
- ✓ פתקים: יצאת גדול, זו חובתך, פראייר

שאלות דריכה

- מה גדול יותר - "המצווה ועושה", או "שאינו מצווה ועושה"?

חלק א: למה מי פראייר?

חלקו לכל תלמיד שלושה שלטים: "פראייר", "יצאת גדול" (התנהגות התנדבותית לפני משורת הדין) ו"זו המחויבות שלך". הקריאו את הסיטואציות, והתלמידים ירימו את השלט שמביע את הרגשתם כלפי כל אחת מהן (אפשר להוסיף או להחליף סיטואציות).

לחילופין אפשר להגדיר שלושה אזורים בכיתה – אזור "יצאת גדול", אזור "זו המחויבות שלך" ואזור "פראייר". בכל אזור יוצבו כמה כיסאות. לאחר הקראת כל סיטואציה התלמידים יתיישבו באזור בכיתה לפי עמדתם.
 בין הסיטואציות יש לעורר דיון בין תלמידים שחלקו ביניהם. רשמו בטבלה על הלוח את הכרעת הרוב: התנדבות/ מחויבות/ "פראייר".

המקרים:

מישהו ביקש ממך לאפשר לו לעקוף אותך בתור מכיוון שהוא ממהר מאוד. הסכמת לאפשר לו.
 השעה 23:00, אין תנועת כלי רכב בסביבה. אתה מחכה עד שרמזור הולכי הרגל יתחלף מאדום לירוק.
 המורה נתנה לכיתה כמות עצומה של שיעורי בית להגיש למחר. אף על פי שיש לך תחושה חזקה שהיא לא תבדוק אם עשית אותם אתה מחליט להכין את שיעורי הבית.
 מצאת בחצר בית הספר שטר של 200 שקל. החלטת להביא את הכסף להנהלת בית הספר כדי שחבריה ינסו לברר מי איבד אותם.
 כל יום אתה מוציא את הכלב שלך לטיול בגן. אתה מקפיד לאסוף את הצואה שלו.

שאלות לדיון:

- מהי משמעות המילה "פראייר"?
- האם היו מקרים שבהם כולם הסכימו שמדובר במעשה של פראייר? אם לא, תנו דוגמאות למעשים או להתנהגות של פראייר.
- האם "פראייר" הוא מונח גנאי או מונח מכובד? מדוע?
- מה היה קורה בחברה אם כולם היו "פראיירים" או כולם לא היו "פראיירים"?
- האם בחרתם פעם באופן מודע להיות "פראיירים"? (מומלץ כי המדריך ייתן דוגמה למקרה שבו הוא בחר לוותר ולהיות "פראייר").
- לפי אילו קריטריונים החלטתם האם הדמות בסיטואציה הייתה מחויבת במעשה או לא (לדוגמה, מידת החריגות של המעשה, מידת ההקרבה שכרוכה בו, ועוד)?
- מהו ההבדל בין מחויבות להתנדבות? האם התנדבות היא גם סוג של מחויבות?

חלק ב: גדול המצווה ועושה?

קראו עם התלמידים את האמרה הבאה:

אמר רבי חנינא: גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

(בבא קמא לח ע"א)

שאלו:

- מהי משמעות הביטוי "מצווה ועושה"?
- מהי משמעות הביטוי "אינו מצווה ועושה"?

הנחו את התלמידים למלא את הטבלה הבאה (רצוי בזוגות). עליהם להחליט באילו מקרים האדם הוא "מצווה ועושה" ובאילו מהם הוא "אינו מצווה ועושה":

מצווה ועושה	אינו מצווה ועושה
מאבטח שמונע כניסה של חשוד לקניון, תוך סיכון חייו.	
נערה המפנה את מקומה באוטובוס לאדם מבוגר.	
ילד שמסדר את החדר שלו, לפני שהוריו מבקשים ממנו.	
הורה שמכין לילדיו סנדביץ' כל בוקר לבית-הספר.	
אדם שחוצה את הצומת רק ברמזור ירוק.	
אישה שנותנת צדקה למקבץ נדבות ברחוב.	
ילדה לפני גיל בת מצווה שצמה ביום-כיפור.	

שאלות לדין:

- מדוע, לדעתכם, טוען רבי חנניא שגדול המצווה ועושה?
- האם אתם מזדהים עם דעתו? תנו דוגמאות.
- מהם היתרונות של זה "שאינו מצווה ועושה"? מהם חסרונותיו?
- מהם היתרונות של "המצווה ועושה"? מהם חסרונותיו?
- האם, לדעתכם, חברה יכולה להתבסס רק על התנדבות? האם חברה יכולה להתקיים ללא התנדבות?
- האם, לדעתכם, מחויבות היא דבר מהנה? מדוע?

מה נעלה יותר - מחויבות או התנדבות?

לצורך המחשה והעצמה של הדילמה הציגו בפני התלמידים את הדילמה הבאה:

יוסי סיים את בית הספר, אולם קיבל פטור משירות בצה"ל בגלל בעיה רפואית. כל חבריו עמדו להתגייס והוא היה חופשי לממש את חלומותיו – לטייל בדרום אמריקה, ללמוד וכדומה. אף על פי שמאוד רצה לממש את חלומותיו, החליט יוסי להתנדב לשירות של שלוש שנים בצה"ל ולהתגייס עם כל חבריו.

דנה לא רצתה להתגייס לצה"ל. יש לה דודים באוסטרליה, והיא תכננה לנסוע לשם לאחר סיום התיכון על מנת להתגורר במקום ולטייל בו. היא התחילה להתעניין על דרכים שבהן אפשר

להתחמק מהשירות בצה"ל. ברגע האמת החליטה דנה להתגייס בכל זאת ולדחות את נסיעתה עד לאחר השירות הצבאי.

שאלו:

- אילו מעשה, לדעתכם, נעלה יותר, המעשה של יוסי או המעשה של דנה?
- מי, לדעתכם, קיבל "כבוד" רב יותר על המעשה שעשה?
- מהו, לדעתכם, מעשה נעלה יותר: לעזור מתוך התנדבות או לעזור מתוך מחויבות? מדוע? (אפשר להעלות במהלך הדיון את סוגיית שירות המילואים ולתת כדוגמה את המדבקה שעליה כתוב: "פראייר מי שלא עושה מילואים" ו"אני מילואימניק גאה").

הערכים שאנו בוחנים ושוקלים זה מול זה הם ערך הרצון והבחירה החופשית אל מול ערך המחויבות. מהו הדבר הטוב שטמון במחויבות? פעמים רבות אנו מתחילים לעשות דבר מה ומהר מאוד מגלים שהמשימה שלקחנו על עצמנו היא קשה ומתישה. לפעמים אנחנו מפסיקים ומוותרים, אבל לפעמים (בעיקר כאשר אנו מחויבים לדבר) אנו ממשיכים ומתמידים, ולבסוף זוכים בסיפוק גדול מאוד.

שאלו:

- תנו דוגמאות לדברים שרק בזכות ההתמדה והמחויבות שלכם הצלחתם לבסוף להשלימם (למידה למבחן קשה במתמטיקה, אימונים לקראת תחרות ספורט, חזרות מייגעות להצגה, דיאטה, להפסיק לעשן). שימו לב, ההתחייבות יכולה להיות כלפי עצמכם, כלפי אנשים אחרים או כלפי מערכת או ממסד.

סיכום

משימה לסיכום: הנחו את התלמידים לבחור בהתחייבויות שהם מרגישים מוכנים לקבל אותן על עצמם. הרשימה היא לשם הדוגמה בלבד, עודדו את התלמידים לחשוב על התחייבויות משלהם.

להשיג על אחי הקטנים	לסדר את המיטה בבוקר	ללכת לבית ספר
לדבר בצורה מכובדת	לא להרביץ	לעזור לחבר
להגיד אמת	לשטוף כלים בבית	לזרוק בקבוק למיחזור
לבקר את סבא וסבתא שלי	להיזהר בעת חציית כביש	ללמוד למבחן

בדרך כלל התנדבות ספונטנית נתפסת בעינינו כמעשה נעלה ואצילי, ולעומתה עמידה במחויבויות היום-יומיות נתפסת כדבר אפרורי וחדגוני. גיל המצווה מסמל את קבלת האחריות והמחויבות שלנו כלפי עצמנו וכלפי הסביבה. באמצעות לימוד המאמר "גדול המצווה ועושה" למדנו שעמידה במחויבויותינו היא דבר נעלה וגדול לא פחות מהתנדבות או מעשייה נועזת חד-פעמית. עמידה מתמדת זו במחויבויות והיכולת לשאת באחריות הן מהסיבות לכך שהגעה לגילי בר המצווה ובת המצווה הן סיבה לחגיגה.

נספח א: העשרה

הדיבר האחד עשרה - לא תצא פראייר

רק בישראל. זה לא רק נדמה לנו שהמושג "פראייר", או ליתר דיוק, הפחד התהומי לצאת "פראייר", הוא עניין ישראלי מובהק. שורה של חוקרים ישראלים כבר חקרו לעומק ולרוחב את מוסד "הלל פראייר" הישראלי. אחת מהן היא ד"ר לינדה-רנה בלוך מאוניברסיטת בר-אילן. היא מספרת שהביטוי, שמקורו גרמני, דווקא קיים בשפות נוספות, בין היתר ברוסית, בגרמנית, בפולנית וברומנית. אבל בחלק מהמקומות המשמעות שלו שונה לגמרי. גם במקומות שבהם המילה מתארת אדם שקל לעבוד עליו היא לא סמל תרבות כמו בישראל. במסגרת מחקריה אספה בלוך יותר מאלף מאמרים ופרסומים תקשורתיים אחרים שעוסקים ב"פראייר".

של מי הקול הבא? "מזעזע לשמוע דברי שחצנות ורהב בסגנון: 'חוקים נועדו לעקוף אותם'. כמה פעמים שמענו אנשים שחזרו מטיוילים בחוץ לארץ, שלועגים לאזרחי המדינות שבהן ביקרו שהם מתנהגים כמו

'מרובעים': עומדים בתור, מקפידים לשלם. לא אחת הם מביטים על האזרחים האלה כעל פראיירים. לא הם הפראיירים, אנחנו הפראיירים. חיפשתי ולא מצאתי, אדוני היושב ראש, מקבילה לשונית בשפה כלשהי למושג הישראלי 'פראייר' (נאום ראש הממשלה, אריאל שרון, בכנסת במאי 2001, בעניין אסון אולמי ורסאי).

לא תתפראייר. "לא תהיה פראייר הוא כמעט הדיבר האחד עשר של הישראלי", כתב בני ציפר ב-2006. איך נוצר דווקא אצלנו הפחד הכל כך גדול להיות פראייר? בלוך מסבירה את זה, בין היתר, ברצון להשתחרר מדימוי היהודי הגלותי. לדבריה, יש חמישה מאפיינים של האופי הישראלי שחוברים יחד ליצירת תרבות ה"רק לא פראייר": העצמת האגו והכבוד, התעלמות מחוק ומכללים, אינדיווידואליזם נטול אחריות, תחרות ומצ'ואיזם. יש אנשים, אומרת בלוך, שמוכנים להרוג כדי לא לצאת פראיירים. היא קושרת לכך מעשי רצח בגלל סיבות שוליות, כמו מריבה של כלבים או ויכוח על כיסא בים.

פראיירות לא מתחלפות. "הדבר הכי גרוע שיכול לקרות לישראלית זה לצאת עם פראייר", כתב עלי מוהר ב-2001 ב"העיר". אבל מחקר שהציגו אתמול בכנס מדעי בלוך ופרופ' דפנה למיש מאוניברסיטת תל אביב מגלה שהפחד להיות פראייר מאפיין בעצם בעיקר את הגבר הישראלי. לאשה הישראלית יש שתי אופציות: האופציה הרווחת היא להתגאות בפראיירותה. נשים ישראליות נוהגות להגדיר עצמן "פראיירות אמיתיות". בעצם, מסבירה בלוך, הן "אומרות על עצמן שהן נשים אמיתיות הממלאות את הסטריאוטיפ של הנתניה הנשית ללא תמורה הולמת". נשים שינסו לא לצאת פראיירות ייחשבו לביציות ולגבריות.

יש ארוחות חינוך. כללי המשחק של המצב הפראיירי: "החיים הם מאבק דארוויני, שבו שורדים המשתמטים מניצול וזוכים בו אלה המקדימים לנצל את זולתם... מול הברירה 'החיים או הכסף' יש להשיב: 'שניהם תמורת הכבוד'... חשוב מה יאמרו 'החבר'ה', גם כאשר אין חבר'ה... מוטב לאדם לשלם עוד 20-30 שקל ובלבד שלא ייראה כמי שסידרו אותו בשקל או שניים... לא רק שיש ארוחות חינוך, אלא שצריך להתלונן על גודל המנות".

(דורון רוזנבלום, "הארץ").

פתי מאמין

בלוך סבורה שלא במקרה המילה פראייר נשאר בגדר סלנג ואינה מתמסדת. בין היתר אין שום דרך ברורה לכתוב אותה. אפשר לכתוב: פרייר, פראיר, פראייר. איך שבא. לדעתה, יש כאן דחיקה של המילה לשוליים, דבר שמסייע "להתעלם מההשלכות הממאירות שלה".

ערן גור, אחד מתלמידיה של בלוך, שלח בראשית החודש לאקדמיה ללשון העברית מכתב בנוסח הבא: "אקדמיה ללשון יקרה שלום רב. ברצוני לדעת מדוע המילה פראייר או פרייר, אחת המלים שבהן נעשה שימוש רב ביום יום... אינה זוכה להתייחסות האקדמיה ללשון ולא נהפכה לחלק מהשפה העברית".

קרן דובנוב מהמזכירות המדעית של האקדמיה כתבה לו בתגובה, ש"כמובן, המלה פרייר היא מילת סלנג שאולה מיידיש, ואינה ראויה אלא ללשון הדיבור. בעברית הרשמית אפשר לומר על פי ההקשר 'תמים', 'פתי' או 'מנוצל לרעה'". זה כמובן בכלל לא דומה לפראייר.

אנטי פראייר. הרצון לא להיות פראייר הוא גם אחת הסיבות לכך שאנשים שמסתבכים בפרשיות קשות בישראל, מוכנים להתבזות בכל ביזיון ובלבד שיוכלו לדבוק עוד קצת בכיסאם.

באחד האירועים המשפחתיים הזדמן לי לשוחח עם בן דודי שהשתחרר לא מזמן מהצבא והחליט להמיר את הטיוול המסורתי למזרח בשליחות למחנה קיץ מטעם הסוכנות היהודית. הוא שיתף אותי בחוויותיו מעבר לים, ואת אחת החוויות, שריגשה אותי במיוחד, בחרתי לחלוק עימכם.

"נבחרנו כ-100 בחורים מתוך 6,000 שהגישו מועמדות למלא את השליחות במפגש עם הנוער היהודי-אמריקאי. עוד לפני שנסענו עברנו הכשרה מסיבית, שמטרתה העיקרית הייתה לתת לנו כלים לחיזוק הקשר עם נוער התפוצות. מסתבר שכפי שהמושג "ציונות" כבר לא מדבר אל הנוער שלנו, כך גם המושג "עלייה" כבר די פשט את הרגל ופינה את מקומו למונח "חילופי תרבות". אבל איך שלא יהיה, אני הייתי חדור מוטיבציה להדביק את החבר'ה האמריקאים באהבת הארץ ולהראות להם מקרוב איך יהודי גזעי אמור להיראות.

הגעתי לאחד המחנות עם כמה מחברי ושובצנו להדרכה. הקבוצה שלי כללה חבורה של עשרים נערים ונערות בני שש-עשרה, נלהבים, תוססים ומלאי אנרגיה. מרביתם הגיעו מבתיים מבוססים עם זיקה מסוימת למסורת, מלבד נער אחד, ג'יימי... הימים חלפו עלינו בפעילות אינטנסיבית, כשסיפורי הגבורה שלי מההווי הצה"לי עושים את שלהם.

החבר'ה היו בני שש-עשרה ומלאי אנרגיה ונמרצים מטבעם. החבורה "שלי" לא הייתה שונה במאום, והם הזדקקו לפעילות רוויית אדרנלין וידעו יפה מאוד גם לחולל מהומות. די בהתחלה שמתי לב לתופעה מעניינת: בכל פעם שפעילות מסוימת הסתיימה והיה צריך לסדר את הדברים, החבר'ה כולם התחמקו מהמטלה, פרט לג'יימי, שעזר וסידר ברצון. כך היה כשהסתיים הקומז'יץ והוא נשאר לכבות את האש ולארגן את השטח, כך היה כשהסתיימו המסיבות והוא עזר לאסוף את השאריות והלכלוך, וכך היה למעשה בכל אחת מהפעילויות שעשינו. עם זאת ג'יימי השתלב יפה מאוד בחבורה ובשאר הדברים לא היה שונה במאום משאר חברי הקבוצה.

כעבור שבועיים כבר התרגלנו כולנו לעובדה שיש מי שמסדר אחרינו ולא היה נראה שדבר זה אכפת לג'יימי. השבועות חלפו והייתה לי הרגשה שאני מצליח להשפיע על הקבוצה שלי. ההילה הצה"לית שאפפה אותי בהחלט תרמה לכוח ההשפעה שלי ואפילו התרברבתי בפני חברי למשלחת על הדוגמה המצוינת שאני מצליח לתת לחבר'ה האמריקאים לגבי איך צריך להיראות צעיר יהודי בשנות האלפיים.

המציאות טפחה על פני כאשר באחד הימים לקראת סוף המחנה, בזמן שיחות הסיכום, אחד הנערים הפנה לג'יימי שאלה מקניטה:

'תגיד לי ג'יימי, למה אתה כזה פראייר של כולם?'

למשמע השאלה היו פרצי צחוק בקהל המאזינים, אך כשקולו של ג'יימי נשמע ברמה, שליו ורהוט, הקבוצה כולה השתתקה:

'אני לא פראייר, אני יהודי!'

"מה אני אגיד לך", אמר בן דודי כשהוא מסיים את סיפורו, "לי זה עשה משהו. הנה אני משוויץ ומתרברב עם סיפורי הגבורה שלי ומתגאה באהבת ישראל, ופתאום, בשקט בשקט, מאחורי הקלעים, ילדון בן שש-עשרה מצליח להראות לי קבל עם ועדה איך באמת יהודי אמור להתנהג".

(מעובד מתוך אתר aish)

גדול המצווה

גדול המצווה
